ברטנורא על מסכת ידים

פירוש רבי עובדיה מברטנורא

geulaquiz.com

פרק א

א **מי רביעית.** מים שיש בהן שיעור רביעית הלוג, שהוא ביצה ומחצה:

נותנים לידים לאחד אף לשנים. לחד בעינן מתחילה רביעית. אף לשנים, אם היה בו מתחילה רביעית ונטל הראשון ואח״כ השני, אע״ג דלא היה רביעית גבי השני, שפיר דמי, הואיל ומשיירי טהרה אתו. ורמב״ם פירש, דדוקא מים שניים הוא דלא בעינן רביעית לכל חד וחד, הואיל וכבר נטהרו ידיו משטיפה ראשונה, אבל במים ראשונים, אין פחות מרביעית לכל אחד. ורבותי לא פירשו כן:

מחצית לוג לשלשה או לארבעה. לפום שיעורא דרביעית לשנים, היה די ברביעית ומחצה לשלשה, אלא כיון דנפישי גברי חיישינן שמא לא ידקדקו יפה ליטול עד הפרק, שכל אחד מצמצם במים מפני חבירו. ומיהו אי איכא רביעית ומחצה, ונטל הראשון מהם חצי רביעית, הא ודאי דיועיל רביעית הנשאר לשנים האחרונים, דאפילו בתחילה סגי לשנים ברביעית, כל שכן השתא דאתו משיירי טהרה. וכי לא מהני הכא, הני מילי היכא דלא נשאר לשנים האחרונים רביעית:

ובלבד שלא יפחות לאחרון שבהן מרביעית. שיהיה בכלי בשעה שהאחרון נוטל את ידיו, רביעית. ואין הלכה כר׳ יוסי:

מוסיפין על השניים ואין מוסיפין על הראשונים. דין נטילת ידים שצריך ליטול ידיו עד הפרק, ולאחר שנטל ידיו בשטיפה אחת אע״ג דידיו טהורות, אם קינח אותם במפה, מכל מקום אם חוזר ונוגע במים שעל המפה, ידיו טמאות, ואם נגע בהן ככר של תרומה, נטמא, ולכך אורחיה דעביד שטיפה אחרת במים שניים לטהר המים הראשונים שעל גבי ידיו. והשתא קאמר דאם נתן המים שניים ולא הגיעו לפרק, יכול להוסיף עליהם ולשפוך מים במקום שלא שפך שם תחילה, ויטהרו המים הראשונים שעל גבי ידיו. אבל על הראשונים אם לא הגיעו לפרק, אינו יכול להוסיף, אלא צריך לנגב ידיו ולחזור ולשפוך בבת אחת מים שיגיעו לפרק:

ב **בכלי גללים.** כלים עשויין מגללי הבקר. דלא חשיבי כלים לענין טומאה:

לא בדפנות הכלים ולא בשולי המחץ. משום דשבר. כלים נינהו:

ולא במגופת החבית. דלאו להשתמש בתוכה עבידא אלא כיסוי לחבית:

בחפניו. שלא ימלא חפניו מים וישפוך על ידי חבירו:

שאין ממלאים. מילוי מים חיים לקדש בהן מי חטאת של אפר פרה. דכלי בעינן, דכתיב (במדבר י״ט:י״ז) מים חיים אל כלי:

ואין מק דשים. נתינת האפר על גבי המים:

ואין מזין. שטובל האזוב בכלי כדי להזות:

צמיד פתיל. שברי כלי חרס שהקיפן צמיד פתיל ומונחין באוהל המת, אין מצילין על מה שבתוכן:

שאין מצילין. כמו ואין מצילין. ודוגמתו בפרק קמא דביצה, שאפר כירה מוכן הוא. ופירשו בגמרא, הכי קאמר, ואפר כירה מוכן הוא:

מיד כלי חרס. אם נפל שרץ בתוך כלי חרס, נטמא כל מה שבאוירו, חוץ מכלים ואדם שאין מיטמאין מאויר כלי חרס, דכתיב (ויקרא י״א:ל״ג) כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אשר יאכל, אוכלין ומשקין מיטמאין מאויר כלי חרס, ואין אדם וכלים מיטמאין מאויר כלי חרס. ואם שברי כלים נתונים בתנור של חרס ושרץ בתנור, אין השברים מצילין על האוכלים שבתוכן:

ג **שנפסלו משחיית הבהמה.** כגון מחמת סרחון. אבל שנפסלו מחמת טיט, אפילו בקרקע פסולים:

בכלים פסולים. דלא תקון רבנן נטילה אלא בראויין לשתיית בהמה:

בקרקע כשרים. להטביל הידים דהא מקוה נינהו וכל גופו טובל בהן, ידיו לא כל שכן:

קומוס. גומ״א בלע״ז:

וקנקנתום. ודריאול״י. ומזהיר כעין זכוכית:

עשה בהן מלאכה או ששרה בהן פתו פסולין. משום דבטלן ונשתנו מתורת מים:

אפילו נתכוין לשרות בזה. בתמיהה, וכי אפילו נתכוין לשרות פתו במקום אחד ונפל במקום אחר יהיו פסולים, והלא לא נתכוין ולא בטלם, אלא ודאי כשרים הם. ואין הלכה כר׳ שמעון התמני:

ד **או שמיחה בהן את המדות.** לחלוחית שנדבקה בהן, ואינה יוצאה אלא בדוחק. להכי תני לשון מיחוי, כמו מיחוי קרביו דתנן בפסחים פרק אלו דברים (פסחים דף ס״ח):

פוסל בחדשים. דאע״פ שהם נקיים, אין רגילות להשתמש בהם עד שידיחום תחילה. ואין הלכה כר׳ יוסי:

ה **גלוסקין.** ככרות לחם נקי וטהור:

ואם הדיח בהן ידיו. וטח את הגלוסקין בידו:

כשרים. המים שבכלי לנטילה. שלא נעשית מלאכה במים שבכלי, אלא במים שלקח בחפניו:

מניח חבית בין ברכיו. וברכיו מסייעין לשפוך, והיינו כח גברא, ומשום הכי לא פליג ר׳ יוסי בהא:

ומטה חבית על צדה. ואפילו הלך וישב לו אח״כ והחבית שופכת מים כל היום כולו, מחמת הטייתו הוא, וחשיב כח גברא:

והקוף. חיה ששמה מונא בלע״ז. ויש לה ידים כידי אדם:

נוטל לידים. דכח נותן בעינן, כח אדם לא בעינן:

ר׳ יוסי פוסל בשני אלו. בקוף, ובמטה חבית על צדה. בקוף, משום דבעינן כח אדם וליכא. ומטה חבית על צדה, לאו כח גברא חשיב ליה. ואין הלכה כר׳ יוסי:

פרק ב

א **נטל ידו אחת משטיפה אחת.** קא קרי שטיפה אחת כל זמן שלא נטל כי אם פעם אחת עד הפרק. ובידו אחת הוא דסגי בפעם אחת, אע״ג דאין בכלי רביעית אלא דאתו משיירי טהרה. אבל לשתי ידיו, אע״ג דאתו משיירי טהרה, לא מהני עד שיטול שתי פעמים. ראשונים עד הפרק, ושניים עד הפרק. ורמב״ם מפרש, משטיפה אחת, משפיכה אחת. וכשנוטל שתי ידיו בשפיכה אחת, המים מיטמאים בידו אחת, ונמצא רוחץ השניה במים שנטמא, ולא טהרו ידיו עד שיטול מים שניים מרביעית. אבל כשנוטל ידו אחת בלבד, בשפיכה אחת, נטהרה ידו. וכשנוטל מים שניים לטהר המים שעל ידו, סגי בפחות מרביעית. ואין הלכה כר׳ מאיר:

נפל ככר של תרומה. היכא דנטל את הראשונים מרביעית, ונפל עליהם ככר של תרומה, או נגע בככר של תרומה עם המים שבידו קודם שינגבם, או קודם שישפוך עליהן מים שניים:

טהור. דכי היכי דמהנו לטהר ידיו, מהנו נמי לטהר עצמן:

ר׳ יוסי מטמא. דסבר לטהר ידיו מהנו, אבל אינהו גופייהו טמאים:

ב **נטל את הראשונים למקום אחד.** שנטל את הראשונים בפחות מרביעית, כגון דאתו משיירי טהרה, וצריך ליטול את השניים. ונטל את הראשונים בזוית זו, ושניים בזוית אחרת:

ונפל ככר של תרומה. למקום שנפלו ראשונים:

טמא. הככר. והוא הדין אם נגע הככר במים ראשונים שעל ידיו, שהככר טמא:

על השניים טהור. דשניים טהורים הן. אבל נטל ראשונים ושניים למקום אחד ונפל ככר של תרומה על המים, טמא, כדקתני סיפא שאין השניים מטהרים אלא מים שעל גבי היד, כלומר הראשונים שעל גבי ידיו, השניים מטהרים, אבל הראשונים שנפלו לארץ, אין השניים מטהרים:

ונמצא על ידיו קיסם או צרור. אע״פ שהן רפויין ולא חייצי שהמים באים בהם:

ידיו טמאות. אע״פ שנתן בהן את השניים. משום דמים שעל הצרור נטמאו מחמת ידיו, ואין המים השניים מטהרים אלא מים שעל גבי היד, ולא מים שעל גבי צרור וקיסם. פירוש אחר, ונמצא על ידיו קיסם או צרור, וכל דבר החוצץ בנטילת ידים, אע״פ שנתן על ידיו מים שניים, טמאות הידים, ולא טהרו מחמת המים שניים, שאין המים השניים מטהרים אלא המים שעל גבי היד, לא הידים עצמן:

כל שהוא מבריית המים טהור. כגון יבחושים ויתושים הגדלים במים, אם נפלו על הידים בשעת נטילה, אינם חוצצים, הואיל והן מבריית המים. ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל:

ג **חזרו ליד טהורה.** דכיון דראשונים לא יצאו חוץ לפרק, לא נטמאו השניים ביציאתן חוץ לפרק. אבל כשיצאו ראשונים ושניים חוץ לפרק וחזרו ליד, טמאה, לפי שנטמאו השניים בראשונים שחוץ לפרק, שאין השניים מטהרים הראשונים [היוצאים] חוץ לפרק, אלא עד הפרק בלבד הן מטהרין:

נטל את הראשונים לידו אחת. שנטל במים ראשונים כל יד ויד בפני עצמה, ואח״כ צירף שתי ידיו לשפוך עליהם מים שניים, ידיו טמאות. דכשצירף ידיו, נטמאו ידיו בנגיעתן זו בזו, דמים שעל גב זו מטמאים מים שעל גבי חברתה, כמו שהיו מטמאים ככר של תרומה, ונטמאו הידים מחמת משקין טמאים. וכשנטל את השניים, לא טיהרו את הראשונים, כיון שנטמאו מחמת מים של חברתה, אלא אדרבא גם השניים נטמאו בהן. ודוקא כשנטל את הראשונים זו לעצמה וזו לעצמה. אבל אם נטל את הראשונים לשתי ידיו כאחת, נחשבות שתי ידים כיד אחת ואין מיטמאות זו בזו. כך מצאתי פירוש משנה זו בפירושי רבותי. ורמב״ם פירש, נטל את הראשונים לידו אחת, שנתן מים ראשונים על גבי יד אחת בלבד, ואח״כ צירף שתיהן לשפוך עליהן מים שניים, ידיו טמאות. שהמים שניים מיטמאין באותה היד שלא נטהרה, וחוזרים ומטמאים היד הטהורה:

ושפשפה בחברתה. שלא נטלה. נטמאו המים שעליה מחמת חברתה דלא נטלה, וחוזרים ומטמאין את היד שנטל:

בראשו או בכותל. אם שפשפה בראשו או בכותל כדי לנגבה:

טהורה. ואם לאחר ששפשף חזר ונגע באותן המים שבאו מידו לראשו או לכותל, טמאה. שאותן מים טמאין הן וחוזרים ומטמאים היד שנגעה בהן. אע״ג דכל כמה דלא שפשף (לא מיטמאים) [מטהרין. כצ״ל] בשפשוף, כי שפשף וחזר ונגע, גרע טפי:

נוטלים ארבעה וחמשה זה בצד זה. ואין חוששים משום ארבעה דברים, משום שמא נטמאו כשנפלו מיד זה ליד זה, ושמא יש להם דין מים שנעשה בהם מלאכה, ומשום שמא לא נטלו מן הכלי, ומשום שמא לא נטלו מן הרביעית:

ובלבד שירפו. ידיהם שלא תהיה שם חציצה:

ד **ספק נעשה בהן מלאכה.** דמלאכה פוסלת מים לנטילה, כדתנן בפרק קמא:

טמאים. פסולים לנטילה:

ספיקן טהור אפילו יש במים שנטל כל הנך ספיקות. והיינו ספק ליטהר דפליגי בסיפא רבנן ור׳ יוסי. ואין הלכה כר׳ יוסי:

ספק ידים ליטמא ולטמא. לקמן באידך בבא מפרש לה:

שני ככרים טמאים. דאוכלים טמאים מטמאים את הידים, כדתנן לקמן בפרק ג׳ [משנה ב׳], כל הפוסל את התרומה מטמא את הידים להיות שניות:

שני ככרים טהורים. בשל תרומה איירי. שהידים פוסלות את התרומה:

הידים כמו שהיו והככרים כמות שהיו. הטמא בטומאתו והטהור בטהרתו:

פרק ג

א **המכניס ידיו לבית המנוגע ידיו תחילות.** פוסל אחד בחולין, דראשון עושה שני בחולין. ומטמא אחד ופוסל אחד בתרומה. ומטמא שנים ופוסל אחד בקודש:

כל המטמא בגדים בשעת מגעו. כגון זובו של זב ורוקו, וכל הני דתנן בפרק בתרא דזבים, שהנוגע בהן מטמא בגדים בשעת מגעו:

וכי היאך אפשר להם להיות תחילה. שאין ראוי להיות תחילה אלא הנוגע באב הטומאה. ואם נגע בידיו באב הטומאה, נטמא כל גופו. הלכך אין בידי למצוא [לכם] ידים תחילה, חוץ מהמכניס ידיו לבית המנוגע, שאם הכניס ידיו לא נטמא כולו. והמטמא בגדים בשעת מגעו, שאף על פי שהוא חשוב אב הטומאה לטמא בגדים ולעשות ראשון ושני, אינו חשוב אב הטומאה לטמא אדם, אבל מטמא את הידים שנגעו בו להיות תחילות. ואין הלכה כר׳ עקיבא:

את שנטמא באב הטומאה. כלומר, אוכלים וכלים שנטמאו באב הטומאה:

מטמאין את הידים. ולא אוכלים וכלים שנטמאו במשקין. דאין שני עושה שני. והלכה כחכמים:

במה היתה הטומאה. של תנור, באב הטומאה או במשקה:

ב **כל הפוסל את התרומה.** דהיינו שני לטומאה, שהוא פוסל שלישי בתרומה:

היד מטמאה את חברתה. מי שהיתה ידו אחת טמאה ונגעה בידו האחרת טהורה, נטמאת, וחזרו שתיהן טמאות:

והלא כתבי הקודש. שגזרו עליהן להיות שני לטומאה ופוסלים את התרומה, והן מטמאין את הידים הנוגעות בהן לעשותן שניות, אלמא שני עושה שני:

ולא דברי סופרים מדברי סופרים. וטומאת ידים בכל הטומאות, מדברי סופרים היא, דשלמה תיקן עירובין [ונטילת] וידים. וכתבי הקודש שמטמאין את

הידים נמי מדברי סופרים, משמונה עשר דבר שגזרו בו ביום. ואין דנים זו מזו לומר כשם שמצינו בכתבי הקודש ששני עושה שני הכי נמי בשאר טומאות יהיה שני עושה שני, דמאי דתקון תקון, מאי דלא תקון לא תקון. ואין הלכה כר׳ יהושע:

ג **רצועות של תפילין מטמאות את הידים.** דכשגזרו על הידים הבאות מחמת ספר שפוסלות את התרומה, גזרו נמי על הידים שנגעו ברצועות של תפילין:

ר׳ שמעון אומר כו׳ ואין הלכה כר׳ שמעון:

ד **שמלמעלן ושמלמטן.** שצריך שיניח פנוי בלא כתיבה למעלה מן הדף שלש אצבעות ולמטה טפח:

שבתחילה ושבסוף. בתחילת הספר צריך שיניח פנוי כדי לגלול כל הספר, כלומר כשיעור היקף של כל הספר, שהספר מסופו לתחילתו הוא נגלל, דומיא דמזוזה דכורכים אותה מאחד כלפי שמע. ובסופו, כדי לגול עמוד. ודוקא כשאין שם אלא תורה לבדה, צריך לעשות כן. אבל המדביק תורה נביאים וכתובים ביחד, צריך כדי לגול כל הספר בסופו, וכדי לגול עמוד בתחילתו. שאם הוא גוללו לתחילתו, נמצאת תורה מבחוץ, וגנאי הוא שתיעשה תורה שומר לנביאים וכתובים. ובהכי מיירי הא דאמרינן בפרק קמא דבבא בתרא ועושה לו כדי לגול עמוד בתחילתו וכדי היקף כל הספר בסופו:

ה **כפרשת ויהי בנסוע הארון.** לפי שאותה פרשה היא חשובה כספר בפני עצמו. וכך אמרו במדרש, (והוא בגמרא שבת דף קטז תוי״ט) חצבה עמודיה שבעה (משלי ט׳:א׳) אלו שבעה ספרי תורות, שספר וידבר נחלק לשלשה חלקים, וארבעה ספרים אחרים, הרי שבעה:

מגילה שכתוב בה. כלומר יריעה של ספר תורה, כיון שנכתב בה שמונים וחמש אותיות, נתקדשה ומטמאה את הידים:

קהלת אינו מטמא את הידים. מפני שחכמתו של שלמה היא, ולא ברוח הקודש נאמרה:

כדברי בן עזאי כך נחלקו וכך גמרו. וכן הלכה:

פרק ד

א **בו ביום.** אפירקין דלעיל קאי, אמלתיה דר׳ שמעון בן עזאי, דמיירי ביום שהושיבו את ר׳ אלעזר בן עזריה בישיבה. וכל מקום שנאמר במשנה בו ביום, על אותו יום נאמר:

נמנו. עמדו למנין, לדעת מנין המטמאים ומנין המטהרים, וגמרו הדין על פי הרוב:

עריבת הרגלים. עריבה עשויה לרחיצת הרגלים:

שנסדקה. סמוך לשוליה, ואינה מחזקת מים כדי רחיצת רגלו אחת:

טמאה מדרס. דעריבה קודם שנסדקה נמי היו רגילים לישב בה, והיתה משמשת ישיבה עם מלאכתה:

שר׳ עקיבא. היה חולק ואומר עריבת הרגלים כשמה, כלומר כשמה כן היא, שאין שם מדרס עליה. ואין הלכה כר׳ עקיבא:

ב **כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים.** משנה זו בתחילת מסכת זבחים היא שנויה, ושם פירשנוה:

ג **עמון ומואב מה הן בשביעית.** אין זה עמון ומואב שטהרו בסיחון שהיא נחלת ראובן וגד, דההיא ארץ ישראל היא, אפילו אם תמצא לומר שלא כבשוה עולי בבל, על כרחך שביעית נוהגת בה, דהא תנן במסכת שביעית פרק הפיגם, שלש ארצות לביעור, יהודה ועבר הירדן והגליל. ועבר הירדן היא ארץ סיחון. אלא בשאר ארץ עמון ומואב שלא טהרו בסיחון ולא כבשו מעולם איירי. תדע, מדמייתי עלה מבבל וממצרים:

לא שיניתי מסדר השנים. של עולם. אחר השנה של מעשר עני מביאין מעשר שני, והרי בששית מעשר עני, לפיכך ראוי בשביעית מעשר שני:

המעשר והתרומה. ועל כרחך המעשר האמור כאן, מעשר שני הוא, דומיא דתרומה שהיא קודש, ולא מעשר עני שהוא חול גמור, ואין לדחות מעשר שני מפני עניים:

כמשיב על דברי טרפון. לסייע לו:

אבל לא לענין דבריו. כלומר ולא מטעמיה:

מצרים מעשה חדש. שהזקנים שהיו אחר עזרא תיקנו להפריש מעשר במצרים:

ובבל מעשה ישן. תקנת נביאים שהיו קודם חרבן הבית, ונשכח הדבר, דשמא לא היה צורך עניים באותה שעה:

מעשה נביאים. ועל פי נבואה עשו הוראת שעה, ואין למדים ממנה:

הלכה למשה מסיני. לאו דוקא. דאין זה מן התורה, אלא כאילו היא הלכה למשה מסיני. מיהו בתוספתא משמע דהלכה למשה מסיני ממש קאמר:

ד **שנאמר ואסיר גבולות עמים.** שהיה מגלה בני עיר זו ומושיבן בעיר אחרת, ומגלה בני עיר אחרת ומושיבן בעיר זו:

ושבתי את שבות עמי ישראל ועדיין לא שבו. וכשם שאלו לא שבו, כך אלו לא שבו:

והתירוהו לבוא בקהל. דכיון דמשבעים האומות אין אסור לבוא בקהל אלא עמוני ומואבי עד עולם, ומצרי ואדומי דור ראשון ושני, השתא שאין אלו האומות ידועים, שכבר נתבלבלו ונתערבו בין שאר האומות, אמרינן כל דפריש מרובא פריש, וכל המתגייר מותר לבוא בקהל מיד:

ה **תרגום שכתבו עברית.** תרגום שבדניאל ועזרא וכגון כדנה תאמרון להום שבירמיה (פרק י'), אם כתבו בלשון הקודש, וכן דברי הנביא הנאמרים בלשון הקודש שכתבן תרגום, אין מטמאים את הידים:

כתב עברי. הכתב שבא מעבר הנהר. והכותיים כותבים בו עד היום, וישראל היו משתמשין באותו כתב בדברי חול. ובמטבעות של כתב הנמצאים בידינו היום שהיו מזמן מלכי ישראל, מפותחות באותו כתב. אבל הכתב שאנו כותבים בו ספרים היום, כתב אשורי הוא נקרא, והוא הכתב שהיה בלוחות. ונקרא אשורי, המאושר שהוא שבכתיבות, לשון באשרי כי אשרוני בנות (בראשית ל':י"ג):

ו **אומרים צדוקין.** המכחישין תורה שבעל פה נקראים צדוקים, על שם צדוק וביתוס תלמידיו של אנטיגנוס איש סוכו שהתחילו בקלקלה זו תחילה. לפי ששמעו מאנטיגנוס רבן אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס. אמרו, אפשר פועל טורח ועושה מלאכה כל היום כולו ולערב אינו מקבל שכר, ופירשו מדברי חכמים, ונתחברו עמהם כתות מישראל, ועד היום הזה נשארו מהם פליטים במצרים בדמשק ובקוסטאנטינ"א, והם לשכים בעינינו ולצנינים בצדנו, ואנו קורים להם קראים, לפי שאין להם אלא המקרא בלבד:

קובלין אנו עליכם. מתרעמים אנו על מדותיכם:

פרושים. לחכמי ישראל היו קורין פרושים, לפי שאוכלין חוליהן בטהרה ופרושים ממגע עם הארץ, דתנן בגדי עם הארץ מדרס לפרושים:

(וספרי המירם. ספרי המינים. ונקראים המירם, שהמירו דת האמת בדברי שקר): תרוודות. כפות שאוכלים בהן. לשון מלוא תרווד רקב:

אף ספרי הקודש לפי חבתן היא טומאתן. שלא יעשם אדם שטיחין על גבי בהמה. ולפי דבריהם היה משיב להם, ולא לפי האמת. דטעמא דספרי הקודש מטמאין את הידים, כדי שלא יבואו הספרים לידי פסידא, שהעכברים המצויין אצל האוכלים היו מפסידים את הספרים, כדפרשינן בסוף זבים:

ז **מטהרים את הניצוק.** דתנן במסכת מכשירין, כל הניצוק, טהור. אם מערה מכלי טהור לכלי טמא, מה שנשאר בכלי העליון, טהור, דניצוק אינו חיבור:

אמת המים הבאה מן הקברות. מודו בה צדוקים דטהורה, דכתיב (ויקרא י"א:ל"ו) מקוה מים יהיה טהור:

שהרי אין בהן דעת. שיכוונו להפסיד ממון לבעליהן:

ילך וידליק גדישו של אחר. ונמצא מפסיד את רבו מאה מנה בכל יום:

ח **צדוקי גלילי.** צדוקי שהיה מארץ הגליל:

המושל עם משה בגט. שהיו מונים לשנות המלכים וכותבים בכך וכך למלך פלוני, ובסוף הגט כותבין כדת משה וישראל, וגנאי הדבר למשה:

את המושל מלמעלן ואת השם מלמטן. שמקדימין שם פרעה לשם השם, דכתיב ויאמר פרעה מי ה':

וכשלקה. פרעה:

מה הוא אומר ה' הצדיק. כדי שלא להשלים המסכתא במי ה' אשר אשמע בקולו, משום אל תעמוד בדבר רע, השלים בה' הצדיק: